

IV. MISCELLANEA

GEORGE GÂRDA (1879-1948), ÎN SLUJBA ROMÂNIEI MARI

Dumitru TOMONI*

GEORGE GÂRDA (1879-1948), SERVING GREAT ROMANIA (Abstract)

George Gârda, the lawyer, the dialectal poet, the liberal political personality, plays an important role as one of the most representative members of an educated elite from Banat region, who became famous for supporting, through conviction and patriotism, the struggle to achieve the great national ideal. In the autumn of 1918 he gets involved in organizing The Romanian National Guard in the area Lugoj-Făget, in order to maintain public order in this area. He also takes part in the Great National Assembly of Alba Iulia. After the Great Union, George Gârda also involves in the political and cultural life of the Great Romania. He is elected several times counselor both at local and county levels. In the meantime, he cooperates with the important publications from Banat, and plays an important part in promoting the culture and religion in Banat. He is also elected several times, head of many cultural societies and associations.

Keywords: history of elites, Banat region, George Gârdea, Făget town, Parliament, lawyer, deputy, poet.

1. Copilăria și studiile

S-a născut la 5/17 septembrie 1879, în localitatea Mănăștiur, lângă Făget, într-o familie de țărani înstăriți¹. Tatăl său, Gheorghe Gârda ocupa funcția de

* Prof. dr., Liceul Teoretic „Traian Vuia”, Făget; vicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România.

¹ Nu există dubii asupra datei de naștere, așa cum rezultă și din copia după certificatul de botez, pus la dispoziție de nepoata poetului, doamna avocat Santa Olariu. Cu toate acestea, în unele publicații apare data de 15 septembrie 1879 (Gheorghe Luchescu, *Lugojul Cultural-Artistic*, Timișoara, 1973, p. 72) sau se face confuzie între data prezentată pe stil vechi, 5 septembrie și cea prezentată pe stil nou, 17 septembrie (*George Gârda și Todor Crețu-Toșa*, ediție îngrijită de Ioan Gh. Oltean, Vasile Barbu și Ioan Vodicean, Timișoara, Editura Augusta, 2001, p. 8; se va cita în continuare: *George Gârda și Todor Crețu-Toșa...*).

chinez (primar) și se bucura de stima și prețuirea consătenilor, lucru cu care poetul se va mândri în anii de adolescență.

La vârsta de șase ani, părinții l-au dat la școala primară din Mănăștiur, pe care a absolvit-o în anul 1891. În perioada 1891-1897 a urmat cinci clase la gimnaziul maghiar din Lugoj, cu rezultate bune și foarte bune așa cum rezultă din matricolele școlare consultate². Despre atmosfera în care și-a făcut studiile la Lugoj, Gârda povestește într-un articol publicat în anul 1909 în gazeta „Drapelul”:

Noi în Lugoj eram crescuți în spirit cu totul străin. Ne era interzis de a vorbi unul cu altul în românește, iar cel care îndrăznea să citească vreo carte românească, era aspru pedepsit. Citeam noi ce e drept narațiunile haiducești, ce le puteam cumpăra la librăriile din Lugoj, dar numai pe ascuns. Odată știm, că profesorul de clasă ne-a surprins seara la cvartir, ca să vadă de nu cetim cărți românești³.

În 1896, Gârda participă la un concurs sportiv, alături de alți elevi de la gimnaziile de stat și confesionale organizat la Deva, unde află, cu uimire declarată, de existența gimnaziului românesc de la Brașov: „Am rămas ca încremenit. Cum? În țara aceasta gimnaziu românesc. Nu puteam să-mi închipui așa ceva... Un nespus dor m-a apucat ca să mă duc și eu la Brașov, la gimnaziul acela, unde numai românește se învăța, măcar, că e mai greu ca la unguri”⁴. În dorința de a învăța la un liceu cu predare în limba română, Gârda pare de neoprit: „Cu toate că părinții mei tare cu greu s-au învoit, în anul viitor eram deja în Brașov. Aș fi murit, dacă nu m-ași fi dus acolo, așa de mare ambițiune mă cuprinsese de a merge la Brașov”⁵.

Într-adevăr, în perioada 1897-1900 a urmat Gimnaziul Român Greco-Ortodox Brașov, unde la 10/23 iunie 1900 a luat bacalaureatul cu nota „eminent”⁶.

La 5 octombrie 1901, se înscrie la Politehnica din Budapesta, Facultatea de Arhitectură, beneficiind de o bursă din partea Fundației „Emanuil Gojdu”⁷. După încheierea primului semestru, renunță la bursă și se transferă, la 15 ianuarie 1902, la Facultatea de Drept din Budapesta, pe care a absolvit-o în 1905, după care își începe practica de avocat stagiar în Lugoj sub îndrumarea avocatului Nichi Popovici. La 27 aprilie 1907, a obținut titlul de doctor în științe juridice la universitatea din Budapesta, iar pe 24 mai 1909 depune examenul de cenzură. Devenind avocat, își va deschide un birou avocațial în Făget, unde va practica avocatura până la sfârșitul vieții⁸.

² Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale, *Fond Liceul „Coriolan Brediceanu” Lugoj*, dos. 207, 216, 223, 232, 242 (în continuare DJTAN); Muzeul de Istorie și Etnografie Făget, dosar *George Gârda* (nepaginat)

³ „Drapelul”, Lugoj, an. IX, nr. 19 din 17 februarie/2 martie 1909, p. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, *Fond Liceul de Băieți „Andrei Șaguna” Brașov*, dos. 72, cataloagele: 465, 477 și 490.

⁷ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 610.

⁸ Aurel Cosma, *Istoria Presei Române din Banat*, vol. I, Timișoara, 1932, p. 121.

2. În slujba idealului național

Aidoma mării majorității a intelectualilor români școliți la sfârșitul secolului al XIX-lea, și George Gârda s-a format la școala militantismului național. De aceea, încă de pe băncile școlii el consideră drept o datorie sfântă promovarea limbii, culturii și a idealului național, lucru mărturisit și în articolul „Ilie Minea”, publicat mai târziu în gazeta „Drapelul”. E greu de imaginat o altă evoluție dacă avem în vedere atât locul nașterii, cât și cel al studiilor secundare. Mănăstirul este situat pe Valea Begheiului, zonă unde statul maghiar desfășoară la sfârșitul secolului al XIX-lea un susținut proces de colonizare, astfel că apariția localităților Bethausen și Dumbrava era privită cu rezerve de către mulți mănăsturenii. Pe de altă parte, Lugojul era cel mai important centru urban românesc din Banat și locul unde își desfășurau activitatea personalități reprezentative pentru mișcarea națională românească: Coriolan Brediceanu, Valeriu Braniște, George Popovici, Ion Vidu, George Dobrin și alții. În anul 1896 s-a desfășurat în Lugoj prima adunare generală organizată de Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român („Astra”)⁹. Evenimentul, la care au participat aproximativ 4000 de români, a avut un ecou deosebit în Lugoj și în localitățile înconjurătoare și, cu siguranță, i-a atras atenția și tânărului elev de 17 ani.

Ajuns student la Universitatea din Budapesta, Gârda va găsi, și datorită firii sale comunicative, un mediu prielnic de manifestare în cadrul Societății de lectură „Petru Maior” a studenților români din capitala Ungariei. Se face repede remarcat, astfel că, în ședința societății, din 11 octombrie 1903, va fi ales vicepreședinte și membru în comisia literară¹⁰. Participă cu entuziasm la toate acțiunile societății cu inițiative și propuneri de îmbunătățire a activității și cu recitări din creațiile proprii. Rapoarte detaliate ale acestor manifestări le încredințează spre publicare „Drapelului” din Lugoj¹¹.

Acțiunile desfășurate în cadrul societății „Petru Maior” îl pregătesc pe George Gârda pentru a intra, fără rezerve, în confruntarea politică, declanșată odată cu adoptarea activismului politic de către fruntașii mișcării naționale din Banat și Ardeal.

De aceea, în primăvara anului 1906, Gârda își va pune talentul, competența profesională și vigoarea tinereții în sprijinul candidaturii lui Aurel Cosma în cercul electoral al Făgetului.

⁹ Dumitru Tomoni, *Adunările generale ale Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2004, p. 35-54.

¹⁰ „Drapelul”, Lugoj, an. III, nr. 116 din 2/15 octombrie 1903. Din comitetul de conducere mai făceau parte: Sebastian Stanca (președinte), Constantin Nedelcu (secretar), Horia Petra-Petrescu (notar), Alexandru Bojincă (notar), Mihai Șerban (casier), Valeriu Seni (controlor) și Constantin Bucșan (bibliotecar). Viitorul prim-ministru comunist, dr. Petru Groza, student la Facultatea de Drept din Budapesta, făcea parte din comisia de supraveghere.

¹¹ Gabriel Țepelea, *Viața și opera lui George Gârda în „Studii de istorie și limba literară”*, București, Editura Minerva, 1970, p. 255.

Conferințele locale pentru desemnarea candidaților de deputați în cele șapte cercuri electorale ale Banatului erau adevărate sărbători naționale, la care participau, în primul rând, fruntașii locali ai mișcării naționale. Așa a fost și la Făget, în ziua de 9/22 aprilie 1906, când adunarea alegătorilor partidului național, printre care se afla și George Gârda, întrunită în sala hotelului „Reibnager”, l-a proclamat cu multă însuflețire pe avocatul timișorean, dr. Aurel Cosma, drept candidat pentru Parlamentul de la Budapesta¹². După Aurel Cosma a luat cuvântul George Gârda care, potrivit aprecierii gazetei „Tribuna”, prin cuvinte bine alese, „a fascinat mulțimea”¹³. Timp de trei zile, candidatul însoțit de Virgil Thomici, Octavian Popescu, George Gârda, Dionisie Feneșiu, Fabius Dobrea și alții, a străbătut, cu trăsuri închiriate, 14 localități din nord-estul Banatului¹⁴. Gârda l-a însoțit pe Aurel Cosma și în satele din Valea Mureșului, unde își aveau domiciliul cei trei frați Mocioni – Alexandru, Lucian și Zeno – ce l-au sprijinit necondiționat pe avocatul timișorean¹⁵. Mai mult, Gârda, în calitate de avocat, va încerca să „tălmăcească” legile pe înțelesul țăranilor, așa cum consemna și corespondentul gazetei „Poporul român”: „Clasicele vorbiri de program rostite în Birchiș și Bata au electrizat cu totul pe ascultători, iar de legi tâlcuitorul Gârda în vorbe cu înțeles spunea alegătorilor să se ferească de nedreptele amenințări ale păcătoșilor slujbași”¹⁶.

În ciuda înfrângerii suferite de Aurel Cosma, mulți susținători au înțeles că s-a pierdut doar o bătălie și că lupta trebuie să continue cu mai multă determinare și cu mijloace diversificate. Alegerile din 1906 au fost mai mult decât benefice pentru evoluția mișcării naționale din Banat pentru că au revitalizat sentimentul național și au promovat reprezentanți din generația tânără, cea care va avea un rol important în realizarea Marii Uniri. Printre aceștia se numără și George Gârda care, din acest moment, se impune în rândul fruntașilor mișcării naționale din nord-estul Banatului și înțelege că lupta pentru votul universal trebuie să reprezinte un obiectiv prioritar.

Entuziasmul campaniei electorale, când, pentru prima dată, Gârda este pus în situația de a-și demonstra elocința și pregătirea profesională și de a convinge mulțimile adunate, continuă și după alegeri. Această stare de spirit este transmisă de Gârda și lui Aurel Cosma printr-o scrisoare, datată 31 mai 1906, ce avea drept antet biroul avocațial „Avocat Dr. Popovici Janos” unde Gârda își făcea practica obligatorie pentru orice candidat de avocat.

Prin această scrisoare Gârda îl informa că în zona Făgetului locuitorii se salutau cu formula „Să trăiască Cosma! Cosma să trăiască! Da, fiindcă în numele lui Cosma e întrupat pe valea aceasta deja ideea românismului. Românul să trăiască: înseamnă deci aceste cuvinte”¹⁷. În continuarea epistolei, Gârda îl informează pe

¹² Dumitru Tomoni, *Făget. Monografie istorică*, Lugoj, Edit. Dacia Europa Nova, 1999, p. 117 (în continuare: Dumitru Tomoni, *Făget. Monografie...*).

¹³ „Tribuna”, Arad, an. X, nr. 72 din 16/29 aprilie 1906, p. 3.

¹⁴ Băsești, Bucovăț, Mănicu-Mic, Gladna Română, Drăgășinești, Temerești, Sintești, Margina, Coșava, Curtea, Românești, Breazova, Surducul Mic și Bujor.

¹⁵ „Drapelul”, an. VI, nr. 41 din 10/23 aprilie 1906, p. 3.

¹⁶ „Poporul român”, Budapesta, an. VI, nr. 62 din 29 aprilie/12 mai 1906, p. 4.

¹⁷ DJTAN, *Fond Familiar Aurel Cosma*, dosar 142, f. 83.

fostul candidat că împreună cu Alexandru Mocioni a luat inițiativa organizării unei petreceri la Făget, în a doua zi a Rusaliilor, având drept scop „unirea în cugete și simțire a tuturor românilor din aceste văi, până acum atât de părăsite”¹⁸.

Potrivit „raportului special” publicat de Gârda în „Drapelul” din 5/18 iunie 1906, petrecerea organizată sub patronajul celui mai influent om politic din Banat, Alexandru Mocioni, a fost o reușită: „S-a îmbrățișat Valea Mureșului cu Valea Begheiului, și dând mână cu mână au învățit hora frăției în extaze de bucurie... Conștiința națională se dezvoltă văzând cu ochii, căci iubirea de neam, limbă și lege a pătruns deja și în cele mai ascunse colțuri din aceste văi și unghiuri”¹⁹.

Dacă până la alegerile din 1906 Gârda era cunoscut în Lugoj și în zona Făgetului prin articolele și poeziile în grai bănățean, publicate în „Drapelul” și recitate la șezători și la manifestările culturale organizate de către coriști, după aceste alegeri, în care se implică cu multă determinare, el devine unul dintre fruntașii mișcării naționale din nord-estul Banatului. Ușurința cu care comunica și relaționa cu țărani prin graiul locurilor, talentul oratoric, dar și pregătirea profesională temeinică, îl vor impune pe Gârda drept lider de necontestat, cu o puternică influență politică. Era greu de conceput organizarea unei acțiuni culturale sau politice de amploare, în această zona, fără participarea sau sprijinul lui George Gârda.

Nu întâmplător, când cea mai importantă asociație culturală din Ardeal și Banat, „Astra”, a dorit să-și înființeze o „agentură” în Făget, printre cei contactați de către Coriolan Brediceanu, președintele despărțământului Lugoj, se afla și George Gârda. Mai mult, Gârda s-a implicat în mod direct, în organizarea acestei „agenturi” în Făget, în urma unei manifestări culturale de succes, ținută în ziua de 29 iunie/12 iulie 1908²⁰.

Peste un an, când, la 21 martie 1909, s-a constituit filiala Făget a Societății pentru fondul de teatru român, Gârda făcea parte din primul comitet de conducere, ocupând funcția de secretar²¹. Tot în martie 1909, George Gârda, devenit avocat cu cancelarie avocațială proprie, a fost ales deputat în sinodul Eparhiei Caransebeșului, din partea cercului Coșava²².

Situația politică, culturală și națională a semenilor săi continuă să fie o preocupare importantă a avocatului făgețean. În așteptarea unor momente mai favorabile pentru exprimarea crezului național, Gârda își exprimă convingerile naționale prin intermediul gazetei „Drapelul”.

În articolul „Ilie Minea”²³, condamnă cu vehemență comportamentul fostului său coleg de la Brașov, de o inteligență și o cultură de excepție, ce stârnea admirația tuturor colegilor care vedeau în el un viitor lider al mișcării naționale, dar

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Drapelul”, an. VI, nr. 63 din 5/18 iunie 1906, p. 2.

²⁰ Dumitru Tomoni, *Făget. Monografie...*, p. 259.

²¹ *Anuarul XIV al Societății pentru fond de teatru român pe anul 1909-1910*, Brașov, 1911, p. 69-83.

²² *Calendarul românului pe anul 1910*, an. XXII, Caransebeș, 1909, p. 47.

²³ „Drapelul”, an. IX, nr. 19 din 17 februarie/2 martie 1909, p. 2, 3.

care, după terminarea studiilor, devenise un susținător al cercurilor guvernamentale: „Mi-l închipuiam membru la toate instituțiile noastre culturale, bisericești și școlare și ca atare lucrând pentru înaintarea bisericii și a școalei noastre românești... În loc de a fi unul dintre cei dintâi la noi, să îndeplinească a fi cel din urmă în ceata dușmanilor neamului nostru”²⁴.

Amărăciunile provocate de înfrângerile suferite de românii bănățeni în confruntările electorale din 1906 precum și dezbaterile sterile și fără consistență din sesiunile parlamentare, constituie subiecte pentru patru „povestiri cu pilde” publicate de Gârda în nr. 22-26 a „Drapelului” din 1909.

Dacă anul 1906 l-a impus clar pe George Gârda în zona Făgetului ca un lider local, anul 1911 îl va impune printre fruntașii de perspectivă ai mișcării naționale din Banat.

„Drapelul” din 17/30 mai 1911 lansează un manifest privind organizarea unei mari adunări populare la Lugoj, în ziua de 2/15 iunie 1911, la orele 11.00, în grădina restaurantului „Concordia”. Prin convocarea acestei adunări, fruntașii Partidului Național Român din comitatul Caraș-Severin doreau să-și exprime protestul față de politica de deznaționalizare dusă de guvernele maghiare și susținerea pentru introducerea votului universal. Printre semnatarii manifestului, personalități marcante ale mișcării naționale românești din Banat – George Dobrin, Valeriu Braniște, George Popovici, Caius Brediceanu, Andrei Ghidiu, Ilie Trăilă, Cornel Corneanu etc. – erau și făgețenii George Gârda și Sebastian Olariu²⁵. Alături de zecile de mii de români, germani, sârbi etc. din peste 220 de localități din Banat, participă la această adunare principalii lideri ai mișcării naționale: George Pop de Băsești, Teodor Mihali, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Ștefan Ciceo Pop, Ion Suciu etc.²⁶ Prin discursurile ținute și prin „Moțiunea” prezentată cu această ocazie se acuza sistemul de guvernământ și se proclama adeziunea la programul Partidului Național Român.

La scurt timp, în 28 iunie/11 iulie 1911, se organizează o nouă adunare la Iablanița, la care participă alături de cei peste 5000 de locuitori din zonă și cunoscuți fruntași ai mișcării naționale: Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ștefan Ciceo Pop, Ioan Suciu etc.

Adunarea a fost deschisă de către președintele desemnat, istoricul Ioan Sârbu, care rostește „cuvinte călduroase la adresa fruntașilor noștri, veniți din depărtări pentru a răspândi lumină și a însufleți pe grăniceri, care și prin numărul lor dovedesc câtă importanță atribuie dânsii unei mișcări culturale”, consemnează gazeta „Drapelul”²⁷. Despre situația politică, votul universal și reformele militare vorbesc dr. Ioan Suciu, dr. Alexandru Morariu, Ion Vasi, dr. George Gârda, dr. Victor Bontescu, dr. Iustin Marșieu, Vasile Goldiș, dr. Aurel Vlad și dr. Ștefan C. Pop.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Constantin Brătescu, *Protopresbiterul Andrei Ghidiu (1849-1937). Între Biserică și neam*, Caransebeș, Editura Dalami, 2006, p. 73.

²⁶ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara, Editura Antib, 1994, p. 188-190 (în continuare: Ioan Munteanu, *Mișcarea națională...*).

²⁷ „Drapelul”, an XI, nr. 72 din 28 iunie/11 iulie 1911, p. 2.

Discursurile tinerilor avocați George Gârda și Alexandru Morariu au fost apreciate nu numai de către cei prezenți, dar și de gazetele „Drapelul” și „Românul” care le-au publicat integral. Corespondentul „Românului” consemna în nr. 140 din 28 iunie/11 iulie 1911:

A stârnit mare bucurie la toți cei de față pășirea pe arena publicității a celor doi avocați tineri dr. George Gârda din Făget și dr. Alexandru Morariu din Caransebeș. Amândoi au rostit discursuri bineușite, pe care tocmai pentru bucuria noastră de a vedea intrând în șirele luptătoare membrii generației tinere și spre a face numele lor cunoscute în cercuri cât mai largi, le vom reproduce în proximal număr poporal al acestui ziar²⁸.

În discursul ținut la Iablanța, Gârda, după ce se prezintă cu mândrie drept „un fecior de țăran, răsărit din opincă”, își reafirmă crezul vieții: „lupta pentru drepturile poporului român până la moarte”, pentru progresul și pentru scoaterea lui din robia politică. Această luptă, potrivit convingerilor poetului bănățean, poate avea succes doar dacă se desfășoară sub un singur steag: „Acest steag este steagul partidului național român”, și își argumentează această poziție făcând trimitere la dezbaterile referitoare la Legea Apponyi:

Să ne aducem numai bine aminte de vorbirile din dieta de atunci, când s-a dezbătut faimoasa lege a lui Apponyi! Singurii deputați români au fost aceia, câți au luptat cu tot focul inimii lor pentru apărarea drepturilor noastre și mai vârtos pentru apărarea limbei române²⁹. Prin obstrucționarea școlii în limba română, se ataca cel mai eficient mijloc de promovare a limbii și culturii materne, ori pentru Gârda, ca, de altfel, pentru toți intelectualii generației sale, formați la școala militantismului național, limba era cel mai de preț tezaur național: „Am spus, că limba noastră e cel mai scump tezaur al nostru. Da! Pentru că limba noastră a fost acel farmec al nostru, care veacuri de-a rândul ne-a mântuit neamul de la perirea națională”³⁰.

Gârda își va încheia discursul, cum altfel, decât într-o notă optimistă și mobilizatoare: „Dacă vom lupta cu bărbăție, dacă vom fi solidari în lupta noastră, atunci vom ajunge la izbândă și atunci putem să zicem cu poetul: Viitor de aur României are!”³¹.

După viguroasele adunări populare din vara anului 1911, pentru impunerea, fără succesul scontat, a votului universal, mișcarea națională românească a intrat într-o fază de acalmie. De aceea, până la izbucnirea Primului Război Mondial, activitatea lui Gârda se împarte între familie – în 21 noiembrie 1908 se căsătorește cu Aurora Olariu, fiica protopopului Făgetului, Sebastian Olariu³² – și cancelaria avocațială, deschisă la Făget.

²⁸ „Românul”, Arad, an. I, nr. 140 din 28 iunie/11 iulie 1911, p. 2.

²⁹ „Drapelul”, an. XI, nr. 72 din 28 iunie/11 iulie 1911, p. 2, 3.

³⁰ *Ibidem*, p. 2.

³¹ *Ibidem*.

³² Arhiva Primăriei Făget, *Registrul pentru căsătoriți al comunei Făget pe anii 1907-1924*, p. 28.

Izbucnirea războiului la 15/28 iulie 1914 l-a surprins și pe Gârda, ca, de altfel, pe majoritatea românilor din imperiu. Gârda își exprimă poziția față de acest război și față de atitudinea ce trebuia să o manifeste atunci România în articolul de fond intitulat „Două voci despre atitudinea României” publicat în „Românul” din 8/21 noiembrie 1914³³.

Publicat la patru luni de la declanșarea războiului, articolul denotă preocuparea și îngrijorarea avocatului făgețean privind acțiunea ce trebuia să o ia România față de cele două tabere beligerante. Cunoscând starea de spirit a românilor, dar și poziția geografică a țării noastre, Gârda anticipează, pe bună dreptate, că neutralitatea hotărâtă de Consiliul de Coroană de la Sinaia, din 3 august 1914, era doar o atitudine de moment. Pentru Gârda, precum și pentru mulți oameni politici din spațiul românesc și nu numai, intrarea României în război era doar o problemă de timp. Marea întrebare a lui Gârda era legată de tabăra căreia i se va alătura. În acest articol, Gârda se ferește să facă predicții, dar, publică, pe aproape trei pagini, ample spicuiri din două lucrări apărute în anul 1914: „Europa, Rusia și România. Studiul etnic și politic”, de D. A. Sturdza și broșura „Nici într-un chip cu Rusia”, de Radu Rosetti³⁴.

La fel ca și majoritatea intelectualilor români din Banat, Gârda a fost trimis pe front într-o unitate de infanterie, cu gradul de căpitan. A participat la luptele din Galiția și a fost rănit de două ori, fiind internat mai întâi într-un spital din Viena și, apoi, în spitalul Lugoj³⁵.

Gârda a fost înrolat în Regimentul de Infanterie 8 de Honvezi din Lugoj care, în 1917, se afla în orașul maghiar Orosháza. Lipsind clădirile pentru încartiruirea militarilor, aceștia au fost răspândiți la localnici, prin case, șuri, grajduri și magazine. Fruntașul național-țărănist Ilie Lazăr descrie atmosfera orașului:

La Orosháza, au făcut mare impresie românii asupra populației orașului cu cântecele și dansurile franceze, bănățene, în așa măsură că era o plăcere să asisti la fleurturile soldaților noștri cu unguroaicele. Ședințele și instruirile aproape zilnice ale ofițerilor români aveau loc în locuința mea. La aceste ședințe serale, invitam de multe ori și grade inferioare și teteriști. În compania mea aveam orchestră și cor³⁶.

George Gârda era nelipsit de la aceste întruniri la care participau și Petru Groza, Maxim Radovan, Justin Șora, Augustin Lazăr, Constantin Savu și Ilie Laz din Margina.

Despre luptele din Galiția și suferințele soldaților bănățeni răniți în timpul acestor lupte povestește Gârda în articolul intitulat: „Eroi necunoscuți”, scris cu umorul caracteristic, chiar dacă era vorba și despre suferința semenilor săi, în februarie 1917, la Orosháza.

³³ „Românul”, an IV, nr. 247 din 8/21 noiembrie 1914, p. 1-3.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Ilie Lazăr, *Amintiri*, București, Editura Fundația Academia Civică, 2000, p. 39.

Pentru că spitalele erau pline, dat fiind numărul mare de răniți, autoritățile au fost obligate să facă spitale și în școli. Un astfel de spital de rezervă a fost amenajat în localul Școlii Confesionale Române din Făget³⁷. În articolul menționat mai sus, Gârda prezintă funcționarea spitalului:

Trenurile nu mai conteneau cu aducerea răniților și a bolnavilor. În scurtă vreme și spitalul nostru s-a umplut de ciungi și șchiopi din toate armele și din toate națiunile monarhiei austro-ungare. Partea cea mai mare de răniți – în spitalul nostru – erau însă români de prin regimentele de honvezi din Banat. Se trăseseră sârmanii mai aproape de ai lor, ca să aibă parte de mai bună mâncare și de o fără curățenie³⁸.

Capitularea necondiționată a Austro-Ungariei ca urmare a înfrângerilor suferite în toamna anului 1918 și perspectivele sfârșitului războiului vor produce mare bucurie și în Banat. Era firesc ca în aceste frământări decisive pentru soarta românilor bănățeni să se implice și avocatul George Gârda. De aceea, în 3 noiembrie 1918 (stil nou), el participă, alături de mii de lugojeni și săteni din localitățile învecinate, la impresionanta adunare populară, organizată la grădina „Concordia” din Lugoj³⁹.

Cu bucurie și aclamații au fost întâmpinați și ceilalți vorbitori: profesorul dr. Victor Bârlea, avocații dr. George Gârda și George Dobrin și episcopul greco-catolic Traian V. Frențiu.

Potrivit ziarului „Românul” unul din cele mai emoționante momente a fost cel al înființării Gărzii Naționale Române:

Pentru a preveni anarhia se decretează înființarea primului batalion românesc din foștii honvezi ai regimentului 8 și alte trupe. Ofițerii și soldații acestui batalion românesc care erau de față cu cocardele naționale pe chipiu, au fost obiectul celor mai călduroase aclamațiuni, iar vorbitorul lor, căpitanul dr. George Gârda a trezit lacrimi de emoție, când a făcut din adâncurile inimii sale românești, apelul să se înroleze feciorii români în primul batalion românesc⁴⁰.

Gârda a mai precizat că, înființarea batalionului nu avea drept scop continuarea războiului, ci „asigurarea operei păcii pe acest teritoriu primejduit de bandele de tăciunari și jefuitori”, adică, menținerea ordinii și siguranței cetățenilor⁴¹.

Comandant al batalionului a fost ales maiorul Remus Dobo iar Gârda a fost ales membru, alături de alți fruntași români. La propunerea lui George Dobrin, adunarea a hotărât încasarea unui impozit național, în valoare de o coroană, pentru constituirea unui fond național din care să fie acoperite cheltuielile legate de activitatea batalionului.

³⁷ Actuala grădiniță de pe strada Ștefan cel Mare, nr. 4.

³⁸ „Calendarul românului pe anul 1938”, Caransebeș, p. 114-123.

³⁹ Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, 1992, p. 40.

⁴⁰ „Românul”, an VII, nr. 5 din 1/14 noiembrie 1918, p. 3.

⁴¹ „Drapelul”, an XVIII, nr. 113 din 23 octombrie/5 noiembrie 1918, p. 2.

George Gârda se va implica atât în adunarea de fonduri, prin colectă publică, în favoarea primului batalion românesc din Lugoj, cât și în organizarea gărzii naționale românești din zona Făgetului⁴². Potrivit regulamentului de funcționare, scopul gărzilor era menținerea ordinii, împiedecarea jafurilor, omorurilor și volnicilor. În gardă se înrolează „elemente de cea mai mare încredere”, de preferință soldați și subofițeri merituosi⁴³. Toți cei înrolați erau obligați să depună un jurământ de credință după un anumit formular⁴⁴. Gardiștii foloseau uniforma militară de care dispuneau sau îmbrăcăminte civilă. Ca semn distinctiv purtau o panglică tricoloră la brațul stâng cu inscripția: „Garda Națională Română”. Armamentul era adus de pe front sau preluat de la jandarmeriile comunale și de la gărzile maghiare dezarmate.

George Gârda a fost timp de șapte luni comandantul suprem al gărzilor naționale din plășile Făget și Birchis, conducând aceste plăți „ca un adevărat președinte de republică”⁴⁵. În această calitate, Gârda se va implica fără rezerve pentru menținerea ordinii și oprirea fărâdelegilor din nord-estul Banatului. Cunoaște nemijlocit evenimentele din 4 noiembrie 1918 (stil nou) din Făget, soldate cu moartea a 11 bărbați, a 4 femei și a unui copil de 5 ani⁴⁶, și este informat de samavolniciile de la Susani, Breazova și Sintești⁴⁷.

George Gârda, îi oferă adăpost pentru o noapte, în casa sa din Făget, unui ofițer misionar din serviciul Marelui Cartier General, care avea misiunea de a pregăti batalionul de voluntari pentru alungarea ocupanților sârbi. Fiind urmărit, dimineața, ofițerul, condus de Gârda, ajunge la Margina, de unde urma să ia drumul spre Ardeal și apoi spre București. Acesta nu putea să uite aceste evenimente tensionate:

⁴² Ion Cipu, *George Gârda, comandant al gărzilor naționale românești și delegat la Adunarea Națională de la Alba Iulia*, în „Caiet literar-artistic” al Cenaclului „George Gârda”, Făget, nr. 5/1985, p. 74.

⁴³ „Românul”, an VII, nr. 1 din 26 octombrie/8 noiembrie 1918, p. 3; vezi și: Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, Editura Academiei, 1983, p. 111.

⁴⁴ „Eu jur atât puternicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștiu [conștient – n.n.] de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc [ce locuiesc – n.n.] pe orice fel de teritor politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu” („Românul”, an VII, nr. 1 din 26 octombrie/8 noiembrie 1918, p. 3).

⁴⁵ Aurel Cosma, *op.cit.*, p. 122.

⁴⁶ Muzeul Banatului Timișoara, fond Ilieșiu, dosar Făget, nr. 77, vezi și Dumitru Tomoni, *Situația din nord-estul Banatului în anii 1917-1918* în „Studii și articole de istorie”, LXVIII, București, Editura Publistar, 2003, p. 189; Ioan Cipu, *Fragmentarium făgetean 1733-1920. Populația*, vol. I, Lugoj, Editura Nagrad, 2008, p. 185-189.

⁴⁷ Dumitru Tomoni, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire. Contribuții documentare*, Timișoara, Editura Mirton, 2003, p. 12, 13, (în continuare: Dumitru Tomoni, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire...*) p. 15-17; vezi și DJTAN, *Fond Prefectura Severin*, dosar 74/1920, f. 4.

Trăsura oprește în fața casei amicului George Gârda. Eram așa de înghețat că nici nu am mai întrebat pe nimeni și am dat buzna în confortabilele odăi, luând în brațe o sobă de teracotă. N-am să uit niciodată spaima doamnei Gârda, când s-a trezit în casă cu un necunoscut... Am luat-o prin grădină cu prietenul Gârda, ba l-am mai întâlnit la socrii și pe gazetarul Clopoțel⁴⁸ și, astfel, prin comuna Margina am luat drumul spre Ardeal, ca să ajung la București, unde eram așteptat⁴⁹.

În a doua jumătate a lunii noiembrie, principala preocupare a românilor din zona Făgetului, ca de altfel, a tuturor românilor din Banat și Ardeal, a fost alegerea delegațiilor pentru Marea Adunare de la Alba Iulia. De aceea, consiliile și gărziile naționale se vor implica în asigurarea liniștii și a ordinii necesare organizării adunărilor electorale, a căror menire era aceea de a-și trimite delegații la Alba Iulia pentru a hotărî soarta Banatului și a Ardealului⁵⁰.

Urmând îndemnul Consiliului Național Român Central din Arad și locuitorii din nord-estul Banatului își vor desemna delegații pentru Alba Iulia. În dimineața zilei de 14/27 noiembrie 1918 se întrunește la Făget adunarea electorală a cercului electoral Făget/Birchiș, prezidată de protopopul Sebastian Olariu, notari fiind învățătorul Dănilă Ilițescu și dr. Victor Chiriță, iar bărbați de încredere ai ședinței dr. Ioan Gaita și Dionisie Feneșiu. La ora 11,00, adunarea a ales trei delegați ordinari din Făget: dr. George Gârda, Victor Feneșiu și Vasile Iancu și trei delegați supleanți: Ioan Stoian din Sintești, Dumitru Bejinar din Bujor (azi Traian Vuia) și Samson Togerescu din Curtea.

Cei aleși aveau obligația de „a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Național Român încă în decursul acestui an și la adunările, care, eventual, le va convoca în decursul anului următor”⁵¹

Alături de majoritatea delegațiilor din Lugoj și zona Făgetului, Gârda a plecat spre Alba Iulia în 30 noiembrie 1918, cu un tren special din Lugoj, format din șase vagoane și împodobit cu steaguri tricolore⁵². Seara, George Gârda a participat la întrunirea delegațiilor bănățeni organizată în sala restaurantului „Dacia” din Alba Iulia, sub președinția lui Aurel Cosma, unde s-a hotărât să se susțină unirea fără condiții cu România, pe baza principiilor democratice⁵³.

Prin votul dat în 1 Decembrie 1918 pentru unirea necondiționată cu România George Gârda exprima, de fapt, dorința tuturor românilor din nord-estul Banatului.

⁴⁸ Ion Clopoțel (1892-1986) om politic și publicist. În 1915 a fost învățător în Făget. A locuit o lungă perioadă de timp în Margina.

⁴⁹ Apud George Gârda și Todor Crețu-Toșa..., p. 12.

⁵⁰ Dumitru Tomoni, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire...*, p. 20.

⁵¹ Muzeul Unirii Alba Iulia, *Colecția Documentele Unirii*, Tom II, p. 465-466, vezi și *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene 1914-1919*, coordonator: Ioan Munteanu, București, 1983, p. 151, 152.

⁵² „Drapelul”, an XVIII, nr. 123 din 17/30 noiembrie 1918, p. 3.

⁵³ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională...*, p. 256; vezi și Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei 1 decembrie 1918*, București, Editura Albatros, p. 150.

3. În România Mare

Una dintre cele mai importante probleme cu care s-a confruntat nord-estul Banatului, ca, de altfel, întreaga societate românească la sfârșitul anului 1919, a fost alegerea primului parlament al României reîntregite, pe baza votului universal.

Din fericire pentru locuitorii zonei, Gârda a fost inclus pe lista candidaților P.N.R. iar în urma alegerilor din noiembrie 1919 i-a reprezentat pe acești locuitori, alături de senatorul Sebastian Olariu, în parlamentul de la București⁵⁴.

La 25 noiembrie 1919, George Gârda a participat la o adunare a parlamentarilor bănățeni, inițiată de istoricul dr. Ion Sârbu, ales deputat în circumscripția Buziaș. Toți cei care au luat cuvântul – Emanuil Ungureanu, Ion Sârbu, episcopul Miron Cristea, protopopul George Popovici, Sever Bocu, Tiberiu Brediceanu și alții – s-au pronunțat pentru un program unitar al parlamentarilor bănățeni și pentru susținerea integrității Banatului la Conferința de Pace de la Paris. Aceeași poziție a susținut-o și George Gârda care a propus ca parlamentarii bănățeni să se întrunească de fiecare dată când se vor dezbate în parlament problemele Banatului⁵⁵.

Aprecieri de care se bucura Gârda în rândul parlamentarilor bănățeni a fost confirmată și de alegerea sa în funcția de secretar al Adunării Deputaților, în ședința din 28 noiembrie 1919. În discursul ținut la tribuna Adunării Deputaților în 17 decembrie 1919 Gârda va face una din cele mai înșuflețitoare și documentate prezentări ale problemelor Banatului, pledând pentru menținerea integrității regiunii „ca o unitate indivizibilă, atât din punct de vedere etnic, cât și din punctul de vedere economic și strategic – geografic”⁵⁶.

La 6 aprilie 1920, printr-o scrisoare adresată președintelui P.N.R., Iuliu Maniu, și publicată în ziarul „Drapelul” din 15 aprilie 1920, George Gârda își anunța demisia din partid⁵⁷, fiind nemulțumit de lipsa unui program convingător, iar în scurt timp se va orienta spre Partidul Național Liberal.

În 12 iunie 1921, Gârda participă la mitingul organizat la Timișoara de către organizația liberală a județului Timiș-Torontal, în prezența liderului național Ionel Brătianu⁵⁸. Întâlnirea cu frunțașii liberali din Banat și mai ales mesajul convingător transmis de cel mai experimentat om politic al României întregite l-au impulsionat pe avocatul făgetean în acțiunea de înființare a unei organizații liberale la Făget. Aceasta se va realiza în vara anului 1921, sub conducerea președintelui George Gârda și a vicepreședintelui Dionisie Feneșiu. De aceea, pe listele PNL a candidat Gârda atât la alegerile parlamentare, organizate în zilele de 6 și 7 din 1922, cât și la cele din 7 iulie 1927, fiind ales de fiecare dată deputat în circumscripția Făget⁵⁹.

⁵⁴ În circumscripția Făget, atât la Adunarea Deputaților cât și la Senat, a existat doar un singur candidat, care, conform art.46 din Legea electorală, a fost declarat ales.

⁵⁵ „Drapelul”, an XIX, nr.147 din 30 noiembrie 1919, p. 3.

⁵⁶ *Dezbaterile Adunării Deputaților* (în continuare D.A.D.), ședința din 17 dec. 1919, p. 170.

⁵⁷ „Drapelul”, an XX, nr. 72 din 15 aprilie 1920, p. 1.

⁵⁸ *George Gârda și Todor Creșu-Toșa...*, p. 49.

⁵⁹ Horia Musta, *Neamul Mustonilor*, Timișoara, Editura Marineasa, 2010, p. 702.

În cele 3 mandate de deputat, Gârda a reprezentat cu cinste și demnitate zona Făgetului și s-a bucurat de sprijinul și simpatia celorlalți deputați bănățeni indiferent de apartenența politică. Cultura, jovialitatea, ironia fină, spiritul de echipă au trezit admirația colegilor din parlament, bucuroși să se afle în compania lui Gârda. O mărturisire în acest sens o face peste ani, Aurel Cosma jr.:

Cu avocatul dr. Gh. Gârda din Făget, m-am împrietenit în perioada noastră de activitate parlamentară, fiind amândoi aleși ca deputați în repetate rânduri, începând din anul 1927. Călătoream împreună în compartimentul rezervat pentru parlamentari, la trenurile rapide pentru București, alături de ceilalți deputați și senatori bănățeni, ca de pildă: Ion Vidu, Gheorghe Popovici, Cornel Corneanu, Mihai Gașpar, Avram Imbroane, Filaret Musta, etc. Gheorghe Gârda ne înveselea de-a lungul drumului cu glumele și poveștile sale în grai bănățean, în genul versurilor pe care le compunea în aceeași manieră hazlie⁶⁰.

Gârda a fost atent și preocupat nu numai de situația locuitorilor din zona Făgetului, ci și de evoluția social-politică a României în general, și a Banatului în special. În 14 februarie 1942, printr-o adresă trimisă mareșalului Ion Antonescu, conducătorul statului, îi solicita să intervină pentru desființarea judecătoriilor de ocol Birchiș și Sacul, dacă, într-adevăr, mareșalul dorea să facă „un mare bine poporului bănățean.”⁶¹ În încheierea adresei, Gârda arăta că solicitarea sa era „adânc sinceră și înalt patriotică”, dorind astfel să-și ușureze conștiința și să nu fie condamnat de judecata posterității că a tăcut atunci când trebuia să vorbească.

Fiind un susținător al bisericii din Făget și o personalitate marcantă a zonei, Gârda a făcut parte și după unire, din forurile de conducere ale bisericii. A continuat să facă parte din Congresul Național Bisericesc și din Sinodul eparhial al Eparhiei Caransebeșului, din partea cercului Făget, până în anul 1927, când s-a reorganizat eparhia⁶², iar din 1928 până în 1932 a fost membru în Adunarea eparhială a Episcopiei Caransebeșului⁶³.

4. Poet dialectal, publicist și personalitate culturală

Cu încurajarea și sprijinul lui Valeriu Braniște, Gârda a publicat în „Drapelul” 28 de poezii în grai bănățean care au fost tipărite în anul 1908, în volumul de versuri „Banatu-i fruncea”. Volumul apare la Budapesta în editura ziarului „Poporul român”, cu un cuvânt introductiv scris de Iosif Popovici, profesor de dialectologie la Universitatea din Budapesta. În epocă, volumul nu s-a bucurat de o atenție deosebită, fiind criticat de Octavian Tăslăuanu în revista „Luceafărul” de la Sibiu și elogiat în „Familia română” din Budapesta⁶⁴. Poeziile lui Gârda exprimă orizontul satului bănățean la începutul secolului al XX-lea, complexitatea țăranului,

⁶⁰ DJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 31, f. 1.

⁶¹ „Răsunetul”, Lugoj, an XXIII, nr. 41 din 15 octombrie 1944, p. 4.

⁶² „Calendarul românului”, an XL, 1927, Caransebeș, p. 49.

⁶³ *Ibidem*, an XLIV, 1932, p. 53.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 256.

cu trăsăturile sale specifice: hârnicia, umorul, voioșia, mândria, atitudinea conciliantă, admirativă dar totuși rezervată față de străini. Ele sunt scrise ca să placă, să provoace râsul, să creeze atmosferă la baluri, șezători, serbări sau la celebrele rugi bănățene. După apariția volumului „Că tot Banatu-i fruncea“, poetul George Gârda nu mai publică nimic notabil, cu excepția unor rapoarte și cronici a unor manifestări culturale sau politice desfășurate în zona Făgetului.

Dacă volumul lui Gârda nu s-a bucurat de o mare atenție, în schimb titlul volumului a făcut carieră. După Marea Unire, pe fondul unor nemulțumiri justificate a bănățenilor de la formula „Banatu-i fruncea“ s-a ajuns la „Idea bănățeană“ sau „Problema bănățeană“, concepte de exprimare a „bănățenismului“. Reluând și dezvoltând formula „Banatu-i fruncea“ într-o broșură cu același titlu, publicată la Lugoj în 1929, Petru Nemoianu atrăgea atenția celor care o ignoră sau o ironizează că, ea „nu înseamnă numai o diferențiere pur geografică, ci și o bază de zestre sufletească cu care pe drept cuvânt ne putem mândri. «Banatu-i fruncea» este sinteza unor nobile năzuințe sub toate raporturile vieții: național-politice, cultural-artistice, economice etc.”⁶⁵.

Sintagma „Banatu-i fruncea” expresie a unui „gasconism bănățean“, a fost reținută și consemnată și de George Călinescu în monumentală sa lucrare „Istoria literaturii române“⁶⁶.

Fire deschisă, voluntaristă și sociabilă, Gârda a fost atras încă din anii liceului de posibilitatea activării în asociațiile și societățile culturale care promovau cultura și spiritualitatea românească în ideea cultivării conștiinței naționale. Este pe deplin valabilă și relația inversă, în sensul că, atunci când o societate culturală intenționa să-și extindă activitatea și în zona Făgetului, pentru a-și promova obiectivele și a-și crea o structură organizatorică, persoana identificată era, de cele mai multe ori, George Gârda. Opțiunea era motivată de popularitatea lui Gârda, de influența lui în zona Făgetului, dar și de disponibilitatea dovedită în promovarea oricărui proiect cultural ce putea să contribuie la ridicarea culturală, socială și morală a semenilor săi. De-a lungul anilor Gârda a fost vicepreședinte a Societății de lectură „Petru Maior” a studenților români din Budapesta,⁶⁷ membru în conducerea Societății de lectură română din Făget și a despărțământului ASTREI din Făget, secretar și președinte a Societății pentru fond de teatru român din Făget etc.

Prigoana comunistă s-a abătut și asupra slujitorilor și iubitorilor de cultură din Banat. Rând pe rând, toate asociațiile și societățile culturale au fost desființate, în ciuda faptului că ele se remarcaseră de-a lungul anilor printr-o fructuoasă activitate culturală⁶⁸. Gârda asistă cu mâhnire și neputință la asaltul culturnicilor asupra spiritualității și culturii tradiționale bănățene. Tot ce clădise și el în promovarea bănățenismului și românismului încă din anii studenției se prăbușea.

⁶⁵ P. Nemoianu, *Banatu-i fruncea*, Lugoj, Tipografia Națională, 1929, p. 3.

⁶⁶ G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, ediția a II-a, București, Editura Minerva, 1982, p. 640.

⁶⁷ Aurel Cosma, *op.cit.*, p. 122.

⁶⁸ Dumitru Tomoni, *Monografia istorică...*, p. 231.

Simte pericolul ce-l amenință și nu întâmplător – așa cum se vede și din corespondența sa – îi solicită ajutor fostului coleg din studenție, dr. Petru Groza ajuns, între timp, premierul României. Cu riscul de a fi acuzați de cinism, credem că doar decesul survenit la 23 decembrie 1948 l-a „salvat” de umiliința și samavolniciile autorităților comuniste, așa cum s-a întâmplat cu soția sa, Aurora Gârda, terorizată și evacuată din casă de către conducerea raionului de partid Făget.

Format la școala militantismului național, aidoma mării majorități a intelectualilor români școliți la sfârșitul secolului al XIX-lea, George Gârda s-a impus în galeria personalităților reprezentative ale Banatului prin susținerea mișcării pentru înfăptuirea marelui ideal național și prin promovarea culturii și spiritualității bănățene.